

értelmet kívánó, de semmiképpen nem melőzhető feladat. Az irodalomtörténész számára ezért igen nagy segítség a magyar írókra vonatkozó képes dokumentumok lehetőség szerint teljes összegyűjtése, tudományos feldolgozása és közzététele. Ezért kell nagy örömmel üdvözlőnünk Fejős Imre vállalkozását, aki a Vörösmarty-ábrázolások összegyűjtését és rendszerezését tűzte célul maga elé, kiegészítve vallomásukat a költő testi és lelki valójáról szóló írott források feldolgozásával.

Egykorú leírások alapján megismerjük a költő külsejének változásait, ruházatát, magatartását életének különböző korszakaiban. De összegyűjtötte a szerző azt is, hogy jelleme milyen benyomást keltett kortársaiban, akik hozzá közelebb vagy távolabb állva különféle nézőpontból többféle módon látták. Ezeknek a véleményeknek mozaikjából a történeti személy valóságos mivolta rajzolódik ki. A leírások szélesebb keretet adnak a költőről fennmaradt arcképeknek, szavakkal egészítik ki azt, amit azok a művészi kifejezés eszközeivel állítanak elénk, bár kétségtelen, hogy a tanulmányban bizonyos fokú eltérést tapasztalhatunk a biográfia irányába.

A kepinásokat Vörösmarty életútjának menetébe állítva tárgyalja. Megismerjük a tanulmányból a képek keletkezési körülményeit. Kinek a megrendelésére készültek, milyen rendeltetéssel, reprezentatív céllal-e vagy sokszorosított formában, szélesebb körben való terjesztésre. A közönséggel kapcsolatban álló író esetében ezek a szempontok mind fontosak és érdekes eredményeket hoznak. A képek azonban nemcsak mint Vörösmartyra vonatkozó források jelentősek, hanem alkotójuk művészi fejlődésének is

egy-egy állomását jelentik. A szerző éppen ezért mindazt elmondja a művészekről, ami a Vörösmarty-képek művészettörténeti vonatkozásainak megértéséhez szükséges. A szemléletes képleírások az anyagban való szeretetteljes elmélyülésről tanúskodnak. De a szerző ítéletét nem zavarja elfoglaltság, a képek hiányosságairól is tud beszélni.

Az ízesen megírt szöveget értékesen egészíti ki a pontosságban mintaszerű katalógus, amely a költő művészi és mechanikus eljárásával készült képmásain kívül néhány, életére vonatkozó más ábrázolást is felsorol. A katalógus az anyagot ikonográfiai típusok szerinti csoportosításban tartalmazza és az egyes darabokra vonatkozó minden lényeges adat megtalálható benne (felirat, szignatúra, technika, méret, keletkezési idő, őrzési vagy megjelenési hely, esetlegesen egyéb adatok, irodalom). Egyetlen megjegyzést tehetünk a katalógussal kapcsolatban: még áttekinthetőbb lett volna, ha a csak irodalomból ismert, elveszett vagy jelenleg lappangó ábrázolásokat a ma is hozzáférhetőktől elkülönítve, önálló csoportba sorolta volna.

Örvendetes tény az is, hogy ikonográfiai érdekű dolgozat az „Irodalomtörténeti Füzetek” sorozatában helyet kapott. Reméljük, hogy ezzel megtört a jég s megváltozik az eddigi helyzet, amikor — tisztelet a kivételnek — az irodalomtörténeti vonatkozású ikonográfiai tanulmányokat sem a művészettörténeti, sem az irodalomtörténeti kiadási fórumok nem fogadták szívesen. Kívánatos lenne, hogy hasonló természetű feldolgozások minél több nagy magyar íróról megjelenjenek.

Rózsa György

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY A REFORMKORSZAK IRODALMÁBÓL

Szerkesztette: Szauder József, Tóth Dezső és Waldapfel József. Tankönyvkiadó, Budapest, 1955.

A „Magyar Irodalmi Szöveggyűjtemény” című, az egyetemi oktatás segédeszközéül szolgáló sorozat jelen, negyedik kötetének összeállítása meglehetősen nehéz feladat terhét róta a szerkesztőkre. Hiszen a reformkor irodalmi terméke mind mennyiségben, mind műfaji sokoldalúságban jóval felülmúlja az előző periódusokét — s nekik e gazdag anyag legértékesebb (s egyúttal a fejlődés fővonalait is érzékeltető) részét kellett egy antológia szükségképpen korlátozott keretei közé sűríteniök. Némi könnyítést jelentett ugyan, hogy e kötetnek nem kell az egész reformkor irodalmáról képet adnia: Petőfi nemzedék-társai s általában azok az írók, akiknek

munkássága főleg a forradalmat közvetlenül megelőző évekre esik, külön kötetben kapnak majd helyet — s természetesen ugyancsak egy későbbi kötet fogja bemutatni azokat az alkotókat, akik műveik java részével már az 1849 utáni korszakba tartoznak. (Az ilyenfajta cezúrákat persze aligha lehet teljes pontossággal megvonni, a több periódust átfogó életművek elhelyezése szinte mindig problémákat vet fel. Kétséggel vitatható pl., hogy a centralisták közül Eötvös és Lukács Móric ebben a kötetben szerepelnek, Szalay László viszont nem.) Mellőzték a szerkesztők a Magyar Klasszikusok sorozatban már megjelent munká-

kat : Kisfaludy Károly, Kölcsey, Vörösmarty műveit, valamint Eötvös két legjelentősebb regényét, *A Jalu jegyzőjét* és a *Magyarország 1514-bent* is. Még helyesebb lett volna szerintünk, ha nem csupán a Magyar Klasszikusok eddig megjelent köteteit veszik tekintetbe, hanem az ezután megjelenendőket is, és elvszerűleg kirekesztenek a „Szöveggyűjtemény”-ből minden olyan klasszikusnak számító, kiemelkedő alkotót, akiktől a magyar szakos egyetemistáknak feltétlenül többet kell ismerniök, mint egy-két rövidebb-hosszabb szemelvényt — s csupán azokra a kisebb, de a kor irodalomtörténeti összképébe szervesen beletartozó írókra szorítkoznak, akiknek művei különben talán teljesen ismeretlenek maradnának az egyetemi hallgatók többsége előtt.

Semmiképpen sem tartjuk indokoltnak, hogy a jelen kötetben két teljes regény: az *Abafi* és *A karthauzi* is helyet kapott. Nem tudjuk, hogy közlésük a szerkesztők vagy a kiadó kívánságára történt-e, ám ez az eljárás két szempontból is kifogásolható. Először is azért, mert e két (viszonylag könnyen hozzáférhető) mű helyett, melyek együttesen a könyv terjedelmének mintegy harmadrészét veszik igénybe, számos kevésbé ismert, viszont érdekes és fontos szemelvényt lehetett volna bemutatni. Másrészt pedig — s e szempontot legalább ugyanolyan lényegesnek tartjuk — az a szerkesztési elv, mely szinte valamennyi, az egyetemi tananyagban szereplő olvasmány egyetlen kiadványba való összezsúfolására törekszik, pedagógiailag is rendkívül káros, minthogy az „egykönyvűségnek”, a tárgy elmélyült tanulmányozásáról való kényelmes lemondásnak (felsőoktatásunkat amúgyis erősen fenyegető) veszélyét idézi fel; holott az egyetemen — éppen ellenkezőleg — minél alaposabb anvagismeretre, minél szélesebbkörű tájékozódásra kellene nevelnie a jövő tanárait és kutatóit.

Ám ha a gyűjtemény szerkesztésének alapelvei egyben-másban kifogásolhatók is, egészében véve a szerkesztők az adott keretek között sikeresen oldották meg feladatukat. Válogatásuk mind irodalmunknak a szóbanforgó periódusban végbement tartalmi gazdagodását, mind pedig a művészi ábrázoló módszerek fejlődését jól érzékelteti, kellő helyet biztosítva egyúttal a kor köztudatát leginkább foglalkoztató, gyakran feldolgozott, jellegzetes témáknak (mint pl. a feudális parlagiság bírálata, a választási visszaélések leleplezése, vagy a városi-polgári életforma kialakulása), melyek reformkori kultúránk valóságos „vezérmotívumaiaként” tekinthetők. Olyan antológia, melynek összeállítása minden igényt kielégítene, természetesen eleve elképzelhetetlen; s ha az alábbiakban,

részletebben szemügyre véve a kötet anyagát, némely kisebb-nagyobb hiányosságra is rámutatunk, ezt elsősorban azért tesszük, hogy e megjegyzésekkel is hozzájáruljunk a következő kiadás tökéletesebbé tételéhez.

A lírikusok közül Czuczor, Bajza, s az 1830-as években fellépő nemzedék tagjai: Garay János, Tárkányi Béla, Kunoss Endre, Szentiváni Mihály, Vachott Sándor, Kerényi Frigyes és Pap Endre szerepelnek a kötetben. Hiányzik viszont a névsorból Kriza János, akinek helyét a szerkesztők a következő kötetben jelölték ki — indokolatlanul, hiszen verseinek nagyobb és értékesebb része (s köztük az irodalmi népiesség történetében tisztességet elfoglaló népdalok sora) még az 1830-as és 40-es évek fordulóján keletkezett. Egyébként a versek válogatása szerencsésnek mondható; Garay *Az obsitos*-ának azonban mindkét részét közölni kellett volna. (Itt jegyezzük meg, hogy a Garayt bemutató szemelvények közé nem ártott volna valamit felvenni dramaturgiai írásaiból is; ezek ugyanis eléggé jellemzőek az 1830-as évek irodalomszemléletére.)

Az elbeszélő prózát Fáy András, Jósika, Gaál József, Frankenburg Adolf, Nagy Ignác, Kuthy Lajos, Eötvös és Vajda Péter írásai képviselik. A reformkori novellisták sorában Kovács Pál, és különösen a modernebb, differenciáltabb lélekrajz úttörője: Csató Pál is helyet érdemelt volna. Fáy *A különös végrendelet*-ének, az első eredeti (s naiv bája és humora révén mindmáig frissen ható) magyar novellának nem csupán egy lapnyi apró részletével, hanem teljes egészében kellene szerepelnie a gyűjteményben. Nem érthetünk egyet azzal sem, hogy Eötvös pályájának 1849 utáni szakaszát mindössze két lapnyi naplórészlet mutatja be. Feltétlenül szükséges lett volna a XIX. század *uralkodó eszméi* egy részletének közlése, és talán valamelyik novelláját is közölni kellett volna.

A kor drámairodalmával elég mostohán bántak a szerkesztők, mindössze négy mű: Gaal *Peleskei nótáriusa*, Nagy Ignác *Tisztújítása*, Czakó *Leonája* és Obernyik *Főúr és porja* rövidebb-hosszabb részleteire szorítkozva. (Szigligeti nyilván egy későbbi kötetbe kerül.) Az 1830-as és 40-es évek egyik legjellegzetesebb, különös buzgalommal ápolott műfaja: a romantikus történelmi dráma (amelyből Teleki László *Kegyencének* vagy akár Tóth Lőrinc valamelyik színművének egyik jelenete adhatott volna izelfűtöt) ilv módon teljesen kiszorult az antológiából. A társadalmi dráma művelői közül is hiányzik a *Bankár és báró* írója, Hugó Károly. Czakótól (a korábbi irodalomtörténetírásban méltatlanul aláértékelt, s újabb kutatóinktól joggal kiemelt *Leonán* kívül) a *Kalmár és tengerész*

wagy a *Végrendelet* egy részletét is közölni lehetett volna, ezzel is érzékeltetve a francia romantika magyarországi hatását.

A reformkor ideológiai fejlődéséről eléggé átfogó képet ad a kötet. Viszonylag sok helyet kaptak benne ugyanis a politikai, filozófiai és esztétikai gondolkodás legjelentősebb eredményei: Széchenyi, Wesselényi, Horvát István, Bajza, Toldy, Szontágh Gusztáv, Eötvös, Lukács Móric, Tarczy Lajos és Vajda Péter írásai. (E szemelvények némelyike igen érdekesen világít rá egyes nagy európai eszmearánylatok — mint pl. a hegeli filozófia vagy az utópista szocializmus — hazai fogadtatására is.) Annál sajnálatosabb, hogy a szerkesztők megelégedtek a kor egyik legnagyobb hatású, a demokratikus elvek elterjesztésében roppant szerepet játszó könyvéről, Böiöni Farkas Sándor *Utazás Észak-amerikában* c. művéről. Széchenyit 165 lapnyi, jó érzékkel összeválogatott szöveg képviseli — csupán az egyéniségének megértéséhez nélkülözhetetlen naplókából kellett volna sokkal többet közölni. (Különösen kívánatos lett volna a kortörténeti szempontból is oly fontos 1848-as napló minél részletesebb bemutatása.) Am meg kell itt jegyeznünk, hogy véleményünk szerint Széchenyi feltehetően azon auktorok közé tartozik, akikkel a magyar szakos egyetemistáknak nem kiragadott szemelvények, hanem teljes művek olvasása útján kell megismerkedniük.

Hiányosnak érezzük azt a Bajza-képet is, mely a kötet szemelvényeiből kirajzolódik. Bajza életművének — akár csak a leglényegesebb vonásokra szorítkozó — bemutatása mulhatatlanul megkövetelné a *Nemzetiség és nyelv* c. tanulmánynak, valamint a Csató Pállal folytatott polémia legalább néhány részletének közlését is. Alighanem célszerűbb lett volna Bajza kritikai és publicisztikai munkásságát teljesen mellőzni, s a hallgatókat *Válogatott cikkei és tanulmányai*-nak 1954-ben Lukácsy Sándor szerkesztésében megjelent kitűnő kiadásához utasítani. Toldy Ferenc életművét a gyűjtemény teljesen egyoldalú, s ezért hibás megvilágításba helyezi. A közölt szemelvények: A *nemzeti költészet történetének* részletei és a Bajza felett mondott emlékbeszéd jól jellemzik ugyan pályájának a szabadságharc utáni periódusát, s az utóbbi emellett személyes, önéletrajzi vonatkozásai miatt is különösen tanulságos — semmiképpen sem indokolható viszont a fiatal Toldy nagyfotosságá kritikus tevékenységének teljes elhanyagolása, mely abban a kétségkívül paradox jelenségben nyilvánul meg, hogy a reformkor szöveggyűjteményében Toldy egyetlen reformkori írásával sem szerepel. Pedig nyilván a szerkesztők is érezték, hogy egész munkássága, irodalomszemlélete alapján véve a reform-

kor gondolatvilágához kapcsolódik — különben bizonyára nem vették volna fel őt éppen ebbe a kötetbe. Toldynak az új, romantikus és nemzeti költészet elismertetéséért vívott harcát feltétlenül szemléltetni kellett volna, még pedig vagy az *Aesztetikai levelek* (amelyről a szemelvényeket megeléző, a 349. lapon olvasható életrajzi bevezetés csak annyit tud mondani, hogy „a romantika álláspontjáról kritikátlanul tulzással méltatja Vörösmarty eposzait”, s egyetlen szót sem ejt a *Zalán* költője mellett elvszerűen kiálló tanulmány történeti jelentőségéről) egy részletének, vagy az 1833-i akadémiai nagyjuttalom vitájához kapcsolódó cikkének közlésével.

A szerkesztők — igen helyesen — a kor kulturális életének, az írók életkörülményeinek s a különféle irodalmi mozgalmaknak bemutatására is törekedtek. Bő részleteket adnak Bártfay László forrásértékű naplójából (melynek teljes terjedelmében való kiadását nem sürgethetjük eléggé), és szerencsés kézzel kiválasztott szemelvényekkel érzékeltetik az 1840-es évek divatlapjainak tónusát. Am a Pesti Divatlapról a 639. lapon adott jellemzést, mely szerint Vahot Imre „az ellenzéki politika harcos irodalmi orgánnumává” tette folyóiratát, ki kellene egészíteni azzal, hogy e lap az ellenzék mérsékeltébb, a táblabírói eszjáráshoz alkalmazkodó árnyalatának volt — parlagi népieskedésével gyakran nem éppen rokonszenves — szövívője. Vahot alakját a róla szóló rövid jellemzés mintha egyébként is a kelleténél némileg kedvezőbb fénybe állítaná. Utal ugyan arra, hogy Petőfi népszerűségét Vahot „alaposan kihasználja vállalkozása anyagi sikere érdekében is”, de említést sem tesz arról az eléggé tisztességtelen eszközökkel vívott hadjáratról, melyet később Petőfi és a köréje tömörült fiatal írónemzedék ellen folytatott. Az 1840-es évek irodalmi küzdelmeinek jobb megvilágítását az is elősegítette volna, ha Frankenburg emlékiratainak (a közölt részeken kívül) azt a fejezetét is elveszik, mely az Életképeknek Jókai és a „Tizek” csoportja kezébe való átjátszásáról számol be. Ha inár az emlékiratoknál tartunk, hadd jegyezzük meg, hogy talán ebbe a kötetbe kívánczokt volna egyes olyan emlékiratok is, amelyek ugyan már a következő korszakban keletkeztek, de mind élményanyaguknál, mind íróik szemléleténél és érzésvilágánál fogva még a reformkor talajában gyökereznek. (Déryné, Barabás Miklós, Ujfalvy Sándor memoárjaira gondolunk elsősorban.)

Szóvá kell tennünk a szövegközlés néhány hibáját is. A Horvát Istvántól közölt szemelvény címe pontatlanul van megadva: híres értekezésének, melyből néhány passzust

olvashatunk az antológiában, címe ugyanis nem egyszerűen *Rajzolatok* (ahogyan a 72. lapon áll), hanem *Rajzolatok a magyar nemzet legregyebb történetéből*. A németből fordított Szechenyi-szövegeknél nincs feltüntetve a fordító neve, így a kevésbé figyelmes olvasó (amennyiben nem olvassa el az életrajzi bevezetést) esetleg észre sem veszi, hogy e művek eredetileg nem magyar nyelven íródtak. A *Blick* között részletének szövege egyébként megegyezik K. Papp Miklós fordításával, csaknagym két helyen (a 253. l. utolsó és a 258. l. utolsó előtti bekezdésében) néhány szó kimaradása miatt értelmetlenné torzult. A Vajda Péter *Erkölcsei beszédeiből* vett szemelvényeket Kemény Gábor kiadása alapján közlik; ám (forrással ellentétben) eimulasztják megemlíteni, hogy a — meglehetősen nagy számban előforduló — zárójeltek tulajdonképpen az eredeti kézirat azon helyeit jelölik meg, amelyeket az 1840-es évek cenzúrája kihagyandóaknak minősített. Néhány esetben megfeledeztek a között szövegek pontos lelőhelyének feltüntetéséről: így Vachott Sándor feleségéhez írt levele mellől az első publikáció helye, Frankenburg *Nyílt levele* és Petrichevich Horváth Lázár cikkei mellől pedig a megjelenés (újságcikkneként egyáltalán nem közömbös) évszáma hiányzik. Ezeket az apró fogyatékoságokat főleg azért érezzük zavaróknak, mert véleményünk szerint minden egyetemi tankönyv és segédkönyv egyik feladata a hallgatóknak a lehető legnagyobb filológiai pontosságra való szoktatása lenne.

Az egyes írókról szóló rövid életrajzok általában megfelelnek rendeltetésüknek. (Bár Toldyba — talán sajtóhiba következtében — egy tárgyi tévedés csúszott: *A magyar költészet története* nem 1851-ben, hanem 1854-ben jelent meg.) Annál kevésbé mondhatjuk el ugyanezt a jegyzet-szótárról, melyben — mind a név-, mind a szó-magyarázatokban — rengeteg hiány és következetlenség

akad. Először is teljesen helytelen, hogy a szöveggyűjtemény előző, a felvilágosodás korát bemutató kötetéhez tartozó magyarázatokat is a jelen kötet apparátusa tartalmazza — hiszen e két testes kötetet többnyire nem együttesen használják. Azon sem éppen könnyű eligazodni, hogy milyen szempontok alapján határozták el a szerkesztők a kötet végén álló jegyzet-szótár anyagát a lapalji lábjegyzetekétől; egyes dolgokat ugyanis itt is, ott is megtalálhatunk, míg másokat mindkét helyen hiába keresünk. A jegyzetapparátus kirívó hiányosságait csak néhány, teljesen találmokra kiválasztott példán szemléltetjük. A Petrichevich Horváth Lázár *Egypár komoly szó a maga idején illetőleg a magyar szépirodalmat* c. alig 5 lapnyi cikkében (652—656. l.) található nevek és fogalmak közül a következők maradtak magyarázatok nélkül: Chateaubriand, Engel, Rotteck, Tocqueville, catoi, chimaera, caudinau kapuk, kottéria. Jósika *Iff. Bekesi Ferenc kalandjai* c. művéből közölt részlet egyetlen lapjáról (490. l.) jegyeztük ki az alábbi, a jegyzet-szótárból hiányzó neveket és idegen szavakat: Archimedes, corregens, demonstráció, lapiták, vielle garde, phlegmatic. Bosszantó az idegen keresztneveknek a jegyzet-szótárban megfigyelhető következetlen írásmódja: az eredeti formájukban meghagyott nevek ugyanis itt a Ravailiac Ferenc, Sismondi János-féle elavult, ma már komikusan ható alakokkal keverednek. Mellesleg megjegyezve: a jegyzetkészítés kérdéseit, a különféle típusú kiadványok jegyzetelésének módszereit ideje volna egyszer már elvszerűen tisztázni. — A képmelléletek összeválogatása igen jól sikerült (külön elismerést érdemel, hogy a szerkesztők a változatos képanyagon keresztül nemcsak az irodalom, hanem a többi művészetágak fejlődésének érzékeltetésére is törekedtek), technikai kivitelük viszont meglehetősen gyarló.

Oltványi Ambru

FAZEKAS MIHÁLY ÖSSZES MŰVEI

Sajtó alá rendezte Julow Viktor és Kéry László. A bevezetést Julow Viktor írta. — Magyar Klasszikusok. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1955.

Fazekas Mihály életének és műveinek a lehető legteljesebb feltárásával több mint száz évig maradt adós a magyar irodalomtörténetírás. A Fazekas-életmű is olyan sorsra jutott, mint korának nem egy írójéé: egy-egy művük igen ismertté vált, de életük és munkásságuk egy része körülhomály derengett. Bizonyos egyszerűsítéssel mondva: a *Ludas Matyi* és néhány vers

jelezte hosszú ideig Fazekas helyét irodalmunkban. Mórícz Zsigmond 1905-ben azt írta Fazekasról és „neveletlen fiáról”, hogy „... folyton olvasva és mégis ismeretlenül élte Ludas Matyi első száz évét. Írójáról egészen elfeledkezett a történet... Csak félhomályban látszott előttünk életének ködén át a költő alakja.” (Uránia, 1905.) Ez az egyáltalán nem hízlgő — de nagyon